

Fiziki Özelliklerine Göre Keçi Adları

(Artvin - Arhavi Özelinde)

Goat Names According to Their Physical Features (Artvin-Arhavi)

İrfan Çağatay¹

Özet

Bu yazıda Artvin'in Arhavi ilçesine bağlı Balıklı köyünde keçilere fiziki özelliklerine göre verilen adlar listelenmekte ve incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Keçi isimleri / adları, zoonyme, Artvin, Arhavi, kır keçisi, çobanlık, etimoloji.

Abstract

This article provides a list and analysis of goat names according to their physical features in Balikli village of Arhavi in Artvin, North East Turkey.

Keywords

Goat names, zoonames, Artvin, Arhavi, husbandry, etymology

Hayvanları adlandırmak için kullanılan özel isimler (zoonyme) ekseri evcil bir hayvanı çağırmak için kullanılan kelimelerdir. Evcilden kasıt, hayvanın isim verici insanla temas halinde olmasıdır. Elbette ki sadece çağırmak için değil, mevzubahis hayvanı diğerlerinden ayırmak ve gıyabında yapılan konuşmalarda hayvanı tanıtmak için de kullanılır bu kelimeler. Daha önceki sığır adlarıyla ilgili çalışmamızda Doğu Karadeniz'de kullanılan sığır isimleri üzerinde durmuştuk. Bu isimler hem hayvanların bireyleştirilmesinde hem de çağrılmasında kullanılan kelimelerdi.

Bir ailenin sahip olduğu sığır sayısının nispeten az olması, sahiplerinin onları çağırarak bir ad vermelerini kolaylaştırmıştır. Ancak bu sayı birkaç yüzü bulsaydı adlandırmak imkânsızlaşır. Zira bu isimleri teker teker ezberlemek pratik ve işlevsel

¹ İrfan Çağatay, Araştırmacı yazar, İstanbul.
irfancagatay@hotmail.com

bir uygulama olmaktan çıkıp bir külfet halini alırdı. Bununla birlikte, keçinin diğer keçilerden ayrılması, iki çobanın konuşmasında hangi keçinin mevzubahis olduğu gibi sorunların çözülmesi için keçilerin çeşitli fiziki özelliklerine göre kategorize edilmesi Doğu Karadeniz'deki keçi çobanlığı mesleği açısından elzem kabul edilir.

Keçilerin isimlendirilmesi, yukarıda ele aldığımız “çağırma” işlevini yüklenmez, fakat keçinin diğer keçilerden çeşitli nişanlarından faydalanılarak ayırt edilmesi amacını taşır. Ayrıca bu kelimeler tek bir keçi için değil, aynı özellikteki bütün keçiler için de kullanılır. Bununla birlikte, bu kelimelerin ayırt edici özelliklerinden yararlanılarak aynı türden oluşan bir gruptan tek bir bireye doğru daraltmak da mümkündür.

Keçi çobanlarının kullandığı ve aşağıda ele alacağımız bu kelimeleri bir *zoonyme* olarak değerlendirmek yukarıda andığımız gerekçelerden dolayı tam olarak doğru olmayacaktır. Şu halde bunlar keçilerin özel ismi değil, daha ziyade çeşitli fiziksel özelliklerinin (alâmetifarika) adıdır ve bunlar keçiler için birer sıfat olarak kullanılmaktadır. Bu sıfatlardan hareketle keçiler birbirlerinden ayırt edilir ve çobanın hafızasında yer eder; her çoban kendi sürüsünün keçisini tanır, keçisi başka bir sürüye karışsa bile bu sıfatlardan hareketle hangisinin kendi keçisi olduğunu kolaylıkla tespit eder. Bu mevzua daha sonra da değineceğiz. Ancak yavaş yavaş ana konumuz olan alan çalışmamız ve sonuçlarına dair notlarımızı paylaşmaya başlamak yerinde olacaktır.

Bu çalışmada, informantımız olan, Artvin ilinin Arhavi ilçesine bağlı eski adıyla Pilarget (Balıklı ve Ulukent) köyünde "kır keçisi" yetiştiriciliği yapan iki çoban özelinde, Doğu Karadeniz'de geleneksel keçi adlandırma terminolojisini kayıt altına almak ve anlamak için Gola Kültür, Sanat ve Ekoloji Derneği'nin "Doğu Karadeniz Meyve Mirası ve Sürdürülebilir Yaşam" projesi kapsamında Mart 2013'te yaptığımız alan çalışmasının notlarını sizlerle paylaşmak istiyoruz.

Bu bilgilerin edinilmesinde bize yardımcı olan informantlarımız “kır keçisi” yetiştiriciliği yapan iki çobandan ibarettir. İnformantlardan biri Halil Algül, Ulukent Köyü - Arhavi, 1968 doğumlu ve ilkokul mezunudur. Keçicilik baba mesleğidir ve kardeşi Kenan Algül'le birlikte 350 baş keçi sürüsünün sahibidir. İkinci informanımız Ali Özdi, Trabzon - Sürmeneli olmakla birlikte Arhavi'nin Balıklı köyünde 1971 yılında doğmuş ve aynı köyde büyümüştür. İlkokul mezunu olan Ali Özdi, gerek kendi sürüsünde, gerekse başka keçicilerin sürüsünde çobanlık yaparak geçimini sağlamıştır. Halen Halil Algül'ün yanında ücretli çobanlık yapmaktadır.

Bu informantlara evvela keçilere neden isim verme gereği duyduklarını sorduk. Halil, bu isimlerin keçiyi belirlemenin yanında çobanlık açısından önemini şöyle anlatmaktadır.

"Keçiler 10 Mart dolaylarında doğururlar. Bundan önce biz kısır keçi ile gebe keçileri ayırır iki ayrı sürü yaparız. Kısır keçilerin içerisinde geçen senenin oğlağı olan dişiler ve tekeler olur. Gebe keçi sürüsüyse ismi üzerinde gebe hayvanlardan oluşur. Gebe keçiler 10 Mart civarı doğururlar. Biz doğan oğlakları oğlak ahırına alır, analarından ayırırız. Zira gebe keçiler otlamak üzere ormana götürülür. Burada yeni doğan yavrular dolaşamazlar. Ayrılan oğlaklarla anaları günde bir kez emzirmek üzere bir araya getirilir. Ama oğlaklar ilk birkaç hafta analarını bulmakta zorlanırlar. Anasını bulamayan keçi süt ememeyeceği için zayıf kalır. Zira dişi keçiler kendi yavrusu olmayan oğlakları emzirmek konusunda oldukça isteksizdir. İşte bu zamanda hangi yavrunun hangi keçiye ait olduğu keçilerin bu sıfatlarından hareketle tespit edilir, daha doğrusu, çobanın hafızası ile ana ve yavrunun birbirine kavuşması sağlanır. Bu çobanlığın en önemli inceliklerindendir."

İnformantlarımızın verdiği bilgiye göre keçiler adlandırılırken üç ana özelliğe dikkat edilir. Bunlar keçinin post, baş ve kulağının fiziki özellikleri ve renkleridir. Tali olarak, keçinin boynuzu da başka bir ayırt edici alâmetifarika olarak karşımıza çıkar. Bu kısımlara göre keçiler şu şekilde tasnif edilir:

1. Post rengi

Gövde, boyun ve sağrısına göre çeşitli isimler alır:

a) manos: Postu gri tonlarda olan keçilere denir. Gri tonlar siyaha yakınsa *kara manos*, beyaza yakınsa *beyaz manos* olacak şekilde iki alt kategori oluşturur. Trabzon'da *manus* "kızıl ile beyaz renkli hayvan, köpek, keçi. Çinçiva'da² *manus teke* büyük boylu, boz renkli teke türü" (Emiroğlu 1989: 177), Trabzon Rumcasında bir inek adı olarak *μανόσα* (Asan 2000: 194), Trabzon - Şalpazarında *manusa* "Her tarafı beyaz keçi cinsi" (Öztürk 2005: 820).

b) yula:³ Postu kahverengi, kestane ve beyazımsı karışık renklerden oluşan keçilere denir. Posta açık haki renkler hakimse *beyaz yula*, kırmızı renkler hakimse *kırmızı yula*

² Rize'nin Çamlıhemşin ilçesine bağlı yeni adı Şenyuva olan köy.

³ /y/ sesi standart Türkçede olmayan yöre Türkçesine has bir sestir. Bu ses yumuşak damaksıl, sürtümlü ve sedalı bir sestir ve IPA'da /ɣ/ şeklinde gösterilir.

tabirleri kullanılır. Anadolu ağızlarında; *gula* 1. (Denizli) "Sarı ile kızıl renkli beygir" 2. (Afyon) "Kulak arkasındaki tüyleri kahverengi olan keçi" DS 2190, *gula* (Yozgat) "Krem rengi, açık sarı" DS 2191, *gula* (Trabzon) "Kahverengi boyunlu keçi" DS 4514, *gulabeniz* (Bolu) "Kansız, renksiz yüz" DS 2191.

c) **ardiboz:** Sağrısı gri renklerde olan keçilere denir. Türkçe *ardı boz*.

d) **mor:** Postu tamamen sarımsı kahverengi olan keçilere denir. Türkçe *mor* "Kırmızı ile mavinin karışmasından oluşan renk"

e) **siyah:** Postu tamamen siyah olan keçilerdir.

f) **kemer:** Beli boydan boya saran beyaz bir kuşağı olan keçilere denir. Bu tabir Anadolu ağızlarında da rastlanır: *kemer* (Sivas) "Alacalı keçi" DS 2739.

g) **karabaş ~ karakelle:** Boynunu da kapsayacak şekilde başı siyah olan keçilere denir.

2. Baş

Hayvanın başındaki çizgi ve renklere göre çeşitli isimler söz konusudur:

a) **atsiroz:**⁴ Gözünün altında, yanaklarında belirgin bir kırmızılık bulunan keçilere denir.

b) **kastan:** Gözlerinin üstünden burnuna doğru inen yüzün her iki yanında beyaz ya da kırmızı tonlarda çizgileri olan keçilere denir. Çizginin rengine göre *kırmızı kastan* ve *beyaz kastan* olarak iki türü vardır. Muhtemelen Yunanca (Trabzon Rumcası) *κάστανο* "Kestane kabağı (*Cucurbita maxima*)" Belki bu kabak türünün kabuğundaki boydan boya, şeritler halinde uzanan çizgilerden mülhem.

c) **kavut:** Yüzü, yanaklarına kadar varan ve burnunu da kapsayacak şekilde beyaz ya da kırmızı renkte olan keçilere denir. *Beyaz kavut* ve *kırmızı kavut* olmak üzere iki türü vardır. Anadolu ağızlarında daha ziyade "kavrulmuş un" anlamı çerçevesinde karşılaştığımız *kavut* kelimesinden; kızarmış un ile keçi postu arasındaki renk benzerliğinden mülhem. Derleme sözlüğünde *kavut keçi* (Bayburt) "Kızıl keçi" DS 2696⁵

⁴ /ts/ sesi de Türkçede olmayan yöre Türkçesine has bir sestir. Bu ses dişyuvasil, yarı kapantlı, sedasız ve soluklu bir sestir ve IPA'da /ts^h/ şeklinde gösterilir.

⁵ **kavut 1.** (Afyon, Denizli, Burdur, Bursa, Kütahya, Bolu, Kastamonu, Samsun, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Artvin, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van, Ağrı, Diyarbakır, Tunceli, Gaziantep, Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Niğde, Konya, Adana, Antalya, Kerkük), **kavut** (Afyon, Niğde), **kavut helvası** (Isparta) "Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununun şeker ya da tatlı yemişle karışımı, helva" 2. (Çankırı, Erzurum,

d) navroz ~ navloz: Burnu ya da kulakları ya da her ikisi birden beyaz beneklerle bezeli olan keçilere denir. Muhtemelen Yunanca νεβρός *nevrós* "a young of the deer, fawn"⁶ kelimesinden.

e) kaşkar: Alını beyaz olan keçilere denir. Doğu Karadeniz dağ silsilesinin en yüksek zirvesi olan Kaçkar zirvesinin adından. Tepesinin kar sebebiyle yaz kış beyaz olmasından mülhem.

f) yıldız: Boynuzlarının arasında bir parça beyaz kâkülü ya da alnında beyaz bir beneği olan keçilere denir. *Kaşkardan* farkı *kaşkarda* bütün alın beyazken, *yıldızda* alında sadece bir benek bulunmasıdır.

3. Kulak

Keçiler kulaklarının büyüklüğüne göre üç gruba ayrılır:

a) kirik: Kulakları yok denecek kadar kısa olan keçilere denir. Bu kelime Derleme Sözlüğünde Rize ve Artvin'den derlenmiş bir kelime olarak yer almaktadır: *kirik* 1. (Rize) "Ufak kulaklı kara keçi", 2. (Artvin) "Kulakları kısa, beyaz benekli oğlak, keçi", 3. (Artvin) "Kılsız keçi, yapağısız koyun" DS 2825, 2878⁷ Derleme Sözlüğü bu anlamdaki kelime hazinesi açısından oldukça zengindir: *akdoğu, baltık, çılpa, çingir, çomu, comu, çomah, çomak, çomman, çomuk, çomul, çömmen, çamuk, çula, çupra, doğu, doşu, togu, doğuş, dağaş, dovuş, düdüül, kirik, kırık, kümük, kürük, kürüs, kürüş, kürüz, kürük, güürük, gümrük, düürük, guruk, kura, kola, körüs, kurra, güre, küre, kedimen, kufa*.

b) pelik: Kulakları çok uzun ve çok kısa olmayan keçilere denir. Kelimenin menşei hakkında Derleme Sözlüğü'nde Rize'den derlenmiş *penlik* (Rize) "Kulakları sarı, gövdesi başka renkte olan keçi" DS 3428 verisinden başka bilgimiz yok.⁸ Bu anlamda Derleme Sözlüğünde sadece *büküş* kelimesine rastlıyoruz.

Kayseri), *kavat* (Gümüşane), *kavit* (Afyon, Eskişehir), *kavunt* (Sivas), *kavus* (Giresun) "Kavrulduktan sonra öğütülen tahıl unu" 3. (Artvin) "Kurutulmuş armuttan çekilerek elde edilen un", 4. (Isparta) "İnce bulgur", 5. (İzmir, İstanbul, Sinop, Samsun) "Kavrulmuş buğday", 6. (Konya) "Bulgur kepeği" DS 2695

⁶ İngilizcede de *fawn* kelimesi hem "geyik yavrusu"na hem de geyik yavrusunun post renginden hareketle "açık kahverengi"ne için kullanılır.

⁷ Derleme Sözlüğü'nde bu kelime ile ilgili olan diğer veriler için makalenin devamında, Anadolu ağzlarındaki keçicilik terimlerinin sıralandığı kısmı inceleyiniz.

⁸ *pelik* (Gümüşane) "Boynuzları yana ve aşağıya doğru uzayan hayvan" DS 3436, *bellik* 1. (Erzincan) "Keçi yavrusu, oğlak", 2. (Kars) "Kulakları kıvrık koyun" DS 623, *pelik* "Örülmüş saç bölüğü, saç örgüsü; parça" DS 3426, *belik* "saç örgüsü; bölük, parça" DS 617 Dankoff "saç örgüsü" anlamındaki örnekleri Ermeniceye bağlar: $\psi\eta\eta\eta\lambda\lambda$ *p'orik* "women's hair cut short and tumbling over forehead" (Dankoff 1995 #761)

c) **yapraklı:** Kulakları uzun olan keçilere denir. Anadolu ağızlarında bu anlamda *doğu, doyuş, doyuş, şaplama* ve *yoprı* kelimelerine rastlıyoruz.

4. Boynuz.

Bu kategorilerden başka bazen boynuzunun şekline göre de keçiler sınıflandırılır. Ancak bu sınıflandırma daha az kullanılır:

a) **çengel boynuz:** Boynuzu öne doğru olan keçilere denir.

b) **geri boynuz:** Boynuzu arkaya doğru olan keçilere denir.

c) **dik boynuz:** Boynuzu dik olan keçilere denir.

d) **kolik:** Boynuzu olmayan keçilere denir.⁹

Bu dört kategoriye oluşturan 20 isim keçilerin adlandırılmasında kullanılan temel kavramları oluşturmaktadır. Bu isimlerin çeşitli kombinasyonları keçinin tanımlanması ve belirlenmesinde azami rol oynar. Öyle ki keçinin taşıdığı özelliklerin her biri sayılarak keçiler diğerlerinden ve benzerlerinden ayrılabilir. Her çoban bu kombinasyonları kendice kurar.

Keçiler, ekseriyetle yukarıda sayılan özelliklerin birkaçına birden sahip olurlar. Yani bir keçi *yula, kirik, atserez, navroz* ve *çengel boynuz* olabilir. Çoban, keçiyi tanımlarken, bu sıfatlardan sadece birini kullanabileceği gibi, hepsini de toplu olarak kullanabilmektedir. Ancak, çobanlar çoğunlukla keçinin en dikkat çeken iki özelliğini; mesela bu dört özelliği birden taşıyan keçinin, *manosluğunu* ve *kirikliğini* öne çıkararak *manos kirik* şeklinde tanımlamalar kullanırlar. Ama, sürü içerisinde aynı iki özelliği taşıyan başka bir keçi varsa, diğer isimler devreye girer; *çengel boynuzlu manos kirik* ve *çengel boynuzlu manos kirik atserez* gibi. Bu arada eklemek isterim ki, kelimelerin diziliminde bir hiyerarşi söz konusu değildir.

Trabzonlu informantımız Ali Özdi, bize, kendi memleketi olan Sürmene'de bu isimlerin kullanılmadığını aktarıyor. Sürmene'de bu isimler olmadığı gibi keçileri bu türlü adlandırma geleneğinin de olmadığını söylüyor. Onun tanıklığına göre bu isimler sadece Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hopa'daki keçi çobanları tarafından bilinip kullanılıyor. Halil Ergün ise bu isimlerin Hopalı Hemşinliler ve Murgullu Gürcüler tarafından da kullanıldığını ancak Yusufeli taraflarında bunların bilinmediğini ekliyor.

⁹ Ermenice *թուրի կ'օլիկ* "hornless goat" (Dankoff 1995 #117)

Anlaşıyor ki, bu isimler Rize ve Artvin çobanlarının oluşturduğu özel bir mesleki jargon özelliği taşımaktadırlar.

Bu kelime hazinesinin Anadolu ağızlarındaki benzerlerini bulmak mümkündür. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde keçilerin baş, kulak, post ve boynuzlarına göre aldıkları isimler şunlardır:

1. Baş

ağger, âğer (Gümüşane, Erzincan) "Boynuzunun dibinden ağzına kadar beyazı olan keçi"¹⁰ DS 89, **akger** (Isparta, Burdur, Düzce, Manisa, Bursa, Bilecek, Kastamonu, Çorum, Samsun, Kayseri, Konya, İçel, Antalya), **akker** (Burdur, Kırşehir, Kayseri) "Tüyleri alacalı kıl keçisi" DS 149

aynalı sakar (Çanakkale) "Alın beyaz keçi"¹¹ DS 427

beş (Van, Bitlis), **beşik** (Elazığ) "Keçi, koyun ve sığır gibi hayvanların alınlarındaki beyazlık veya böyle bir lekeye sahip olan hayvan: *Beş dana, alını beş.*"¹² DS 642

beyazgösa (Çanakkale) "Alnının iki tarafında beyaz çizgi olan keçi"¹³ DS 647

buçka (Çanakkale) "Yanaklarındaki kıllar sarı, kırmızı, beyazla karışık olan keçi"¹⁴ DS 777

gırca (Sivas) "Kulakları çilli, damgalı keçi"¹⁵ DS 2054

kızılger (Tokat) "Kulakları kırmızı olan siyah keçi: *Kızılger oğlağını bulamamış.*" DS 2866, **kızılğır** "Kulaklarının üstü ve omuz başları kızıl olan kara keçi" (Çorum) DS 4561

yañal, yanal (Denizli, Muğla), **yanıl** (Kayseri) "Kulakları sarı ya da kahverengi keçi" DS 4161

2. Kulak

akdoğu (Isparta, Kastamonu) "Beyaz renkli, küçük ve kıvrık kulaklı keçi" DS 148

baltık¹⁶ (Tokat, Maraş) "Kulakları küçük ve sivri olan keçi" DS 510

bozdoğu keçi (Isparta) "Kıvrık kulaklı, sarı keçi" DS 750

¹⁰ Bu tanımlama *kastan* ile örtüşmektedir.

¹¹ Bu tanımlama *kaşkar* ile örtüşmektedir.

¹² Bu tanımlama *yıldız* ile örtüşmektedir.

¹³ Bu tanımlama da *kastan* ile örtüşmektedir.

¹⁴ Bu tanımlama *atsiroz* ya da *kavutu* çağrıştırmaktadır.

¹⁵ Bu tanımlama *navroz* ile örtüşmektedir.

¹⁶ *baltık* şekli bir yazım yanlışlığı olmalıdır, kelime sıralamasına göre *ballık* şeklinde düzeltmek gerekir.

büküş 1. (Isparta) "Kulakları ne büyük ne de küçük olan keçi" **2.** (Denizli) "Kulakları içine eğri olan insan veya hayvan" DS 819

çılpa (Isparta, Çanakkale) "Kulakları küçük keçi: *Çılpa yağmurda kaldı.*" DS 1174

çingir (Konya) "Küçük kulaklı keçi" DS 1228

çomu (Afyon, Ordu, Maraş, Ankara, Konya, Antalya), **comu** (Ankara), **çomah** (Antalya), **çomak** (Adana, İçel), **çomman** (Hatay), **çomuk** (Isparta, Denizli, Kütahya, Konya, İçel), **çomul** (Manisa) "Küçük kulaklı koyun veya keçi" DS 1267, **çömmen** (Konya) "Küçük kulaklı keçi" DS 1287, **çamuk**¹⁷ (Isparta, Denizli, Kayseri) "Küçük kulaklı keçi ve koyun" DS 1066

çula (Çanakkale, İzmir) "Küçük kulaklı koyun veya keçi" DS 1302

çupra (Çanakkale) "Küçük kulaklı keçi" DS 1305

çümbül (Konya) "Kulakları yuvarlak keçi" DS 1308

dingiç (Konya) "Kıvrık kulaklı keçi" DS 1503

doğu 1. "Baba hindi", **2.** (Konya) "Kulaksız koyun ya da keçi" **3.** "Siyah koyun ve keçilere verilen ad" (Konya), **4.** (Isparta) "Oldukça uzun ve kıvrık kulak", **5.** (Uşak, Isparta, Denizli, Eskişehir, Çorum, Ordu, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Konya, Adana, İçel), **dō** (Ordu), **dog** (Yozgat), **doga** (Bilecik), **doğ** (Çankırı, Ordu, Yozgat, Kayseri), **doğa** (Eskişehir), **doğ koyun** (Ankara), **doğ kulak** (Niğde), **dovu** (Isparta, Konya) "Küçük kulaklı davar" DS 1538, **doğu keçi** (Ankara) "Boynuzsuz keçi" DS 1539, **doşu**¹⁸ (Konya) "Küçük ve yuvarlak kulaklı keçi, koyun" DS 1567, **togu** (Konya) "Küçük kulaklı keçi" DS 3945

doğuş (Amasya, Yozgat, Kayseri), **dağuş** (Burdur), **dovuş** (Antalya) "Küçük ve kıvrık kulaklı koyun ya da keçi" DS 1539, **doyuş** (Isparta), **doyuş** (Amasya) "Ucu kıvrık, ince ve uzun kulaklı keçi" DS 1568

döşmen (Konya) "Kulakları kıvrık olan koyun ve keçi" DS 1591

düdü (Gümüşane) "Kulakları küçük ve kıvrık keçi" DS 1618

¹⁷ *çamuk* formunu *çomuk* şeklinde düzeltmek gerekir. Derleme Sözlüğündeki bu tür hatalar için Hasan Eren'in "Sırça Köşkte" adlı makale dizisi incelenebilir. Bu makaleler birkaç sene önce derlenip TDK tarafından yayınlanmıştır: Eren, Hasan, *Sırça Köşkte*, Türk Dil Kurumu Yayınları / Dil Konuları Dizisi, Ankara 2010.

¹⁸ *doşu* şekli muhtemel bir yazım yanlışı olmalıdır. Kelimenin derlendiği alan da dikkate alınarak bu imlayı *doğu* şeklinde düzeltmek gerekir.

kirik 1. (Rize) "Ufak kulaklı kara keçi", 2. (Artvin) "Kulakları kısa, beyaz benekli oğlak, keçi", 3. (Artvin) "Kılsız keçi, yapağısız koyun" DS 2878, **kirik**, **kirik**¹⁹ (Rize)"Ufak kulaklı kara keçi" DS 2825, **kümük**²⁰ (Isparta) 1. "Küçük kulaklı keçi" 2. "Kulağı kesik (hayvan için)" DS 3036, **kürük** (Afyon, Isparta, Burdur, Eskişehir, Çorum, Kastamonu, Sivas, Ankara, Antalya), **kürüs** (Tokat, Trabzon, Gümüşane, Gaziantep, Sivas, Muğla), **kürüş** (Denizli, Kars) "Küçük kulaklı koyun, keçi" **kürüz** (Ordu, Giresun, Gaziantep, Konya), **kürük** (Muğla) "Kıvrık kulaklı koyun, keçi" DS 3049, **gürük** (Tokat, Amasya, Sivas, Kayseri, Adana) "Küçük kulaklı koyun, keçi ve kuzu", **gümruk** (Sivas, Konya) "Küçük kulaklı koyun, keçi" DS 2223, **dürük**²¹ (Burdur) "Kulakları küçük keçi" DS 1636, **guruk** (Sivas) "Küçük kulaklı keçi, koyun" DS 2201

kura²² (Gümüşane, Artvin, Kars, Erzurum, Bitlis, Kayseri), **kola** (Bitlis), **körüs** (Maraş), **kurra** (Erzincan) "Kulağı kısa olan koyun ve keçi" DS 3005, **güre** 1. (Isparta, Bolu, Çorum, Amasya, Tokat, Sivas, Kırşehir, Kayseri, Konya, İçel, Muğla), **güresek** (Isparta) "Çiftleşmek isteyen kısrağ, dişi eşek" 2. (Afyon, Isparta, Kütahya, Bilecik, Eskişehir, İstanbul, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Ankara, Kayseri, Konya, Antalya, Muğla) "Bir yaşından üç yaşına kadar olan taylara verilen ad" 3. (Trabzon) "Küçük kulaklı koyun ve keçi" DS 2234, **küre** (Trabzon, Kars) "Küçük kulaklı koyun, keçi" DS 3044

kedimen (Kırşehir) "Küçük kulaklı keçi, koyun" DS 2719

kymış (Maraş) "Keçinin kulağının bir tarafa bükülmüş durumu" DS 2859

kufa (İzmir) "Kulaksız koyun, keçi" DS 2992

penlik (Rize) "Kulakları sarı, gövdesi başka renkte olan keçi" DS 3428

şaplama (Artvin) "İri kulaklı keçi" DS 3747

yopri (Ankara) "Büyük kulaklı keçi" DS 4297

¹⁹ Dankoff Anadolu ağızlarında kullanılan eşsesli fakat "eşek/at yavrusu" anlamındaki kelimeleri Ermenice բուռնալ k'urak "donkey foal"a bağlar. Bu kelimenin Ermeniceye Kürtçe ve Farsça üzerinden girdiğini belirten Dankoff "kısa kulaklı keçi" anlamındaki örnekleri bu kadronun dışında tutmaktadır (Dankoff 1995 #801).

²⁰ Muhtemelen *kürük* iken yanlışlıkla *kümük* yazılmıştır. Bu tür hatalara daha önceki dipnotlarda değinmiştik.

²¹ *guruk*, *gürük*, *kürük*, *kirik* kelimelerinden hareketle muhtemelen *kürük* olması gerekirken *dürük* yazılmıştır.

²² Gürcüce კურა *qura* "kulaksız" (Orbeliani II, 274) < *qur-i* "kulak" + *-a* "privative". Bunun gibi Anadolu ağızlarında aynı ekle türetilmiş Gürcüce *kud-a* (< *kud-i* "kuyruk") "kuyruksuz" kelimesine de rastlıyoruz: **kuda** (Artvin) "Kuyruksuz köpek" DS 2990 (Žangiče 1983: 85).

3. Post

alabaş 1. (Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Zonguldak, Kastamonu, Çorum, Sinop, Amasya, Tokat, Trabzon, Gümüşane, Artvin, Kars, Maraş, Sivas, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Muğla, Kırklareli) "**Başı benekli hayvan**" **2.** (Ankara) "**Sürüyü idare eden erkek kıl keçisi**" **3.** (Çankırı) "**Vücudunun yarısı beyaz, yarısı siyah olan kıl keçisi**" DS 173

alager (Burdur) "**Kır renkli keçi**" DS 1871

alağeci (İçel) "**Siyahlı beyazlı kıl keçisi**" DS 188

barza (Çanakkale) "**Vücudunun yarısı beyaz yarısı kara keçi**" DS 536, **bāza** (İstanbul) "**Yarısı siyah yarısı beyaz keçi**" DS 585

bestra (Çanakkale) "**Karnının altına doğru, iki yan tarafında girintili çıkıntılı iki daire şeklinde beyazlık olan keçi**" DS 642

bonculu "**Boynunda, boncuk şeklinde ben, nişan bulunan keçi, koyun**" (Isparta) DS 736

bozal, bozerkeç (Kayseri) "**Boz keçi**" DS 748

çöpür (Kastamonu, Samsun) "**Kara keçi**" DS 1291

ger 1. (Afyon, Uşak, Isparta, Denizli, Çanakkale, Yozgat, Kayseri, Adana, İçel, Antalya), **gerdoğu** (Afyon, Uşak, Isparta, Denizli, Konya, İçel), **geriş** (Maraş), **gerkeçi** (Burdur, Denizli, Yozgat, Kayseri, Konya) "**Karnı, bacağı, burnu ya da kulakları beyaz ile siyah arası renkte olan keçi, eşek vb. hayvanlar (için): Bizim ger keçi gelmedi.**" **2.** (Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Manisa, Bolu, Çorum, Amasya, Erzurum, Ankara, Konya, İçel, Antalya, Muğla) "**Keçi vb. hayvanlarda tam siyah olmayan, siyahla beyaz arası bir renk**" **3.** (Kayseri) "**Açık maviye yakın, gök renginde (keçi): Ger keçi gitti.**" **4.** (Isparta) "**Kestane renginde (eşek)**" **5.** (Denizli) "**Kahve rengi ile sarı arası renk (keçi için): Ger keçiyi satalım önce.**" **6.** (Burdur) "**Başı beyaz olan keçi: Bu keçinin oğlağı ger.**" **7.** (Samsun) "**Güzel ve kuvvetli (inek için): Bizim ger ineği tren ezmiş.**" DS 1993

gevik (Kars) "**Hayvanlarda koyu kırmızı ile siyah karışığı renk: Gevik keçi.**" DS 2011

gılan 1. (Eskişehir, Kastamonu) "**Siyah kıllı keçi**" **2.** (Eskişehir, Sivas) "**Az kıllı keçi**" DS 2038

gökger "**Bacakları ve kulakları gri keçi**" (Çorum) DS 4512

gökkır 1. (Kayseri, Adana) "Siyah beyaz karışık, kır saçlı (kimse)" **2.** (Konya) "Siyahla beyaz karışımı tüyleri olan keçi" DS 2138

gula 1. (Denizli) "Sarı ile kıvılcık renkli beygir" **2.** (Afyon) "Kulak arkasındaki tüyleri kahverengi olan keçi" DS 2190, **gula** (Yozgat) "Krem rengi, açık sarı" DS 2191, **gula** (Trabzon) "Kahverengi boyunlu keçi" DS 4514, **gulabeniz** (Bolu) "Kansız, renksiz yüz" DS 2191

heybeli (Bursa) "Yarısı beyaz, yarısı siyah keçi" DS 2352

kemer (Sivas) "Alacalı keçi" DS 2739

sarıger "Kulakları ve bacakları sarı keçi" DS 3547, 4674

4. Boynuz

çangalak (Antalya) "Keçi veya koyun gibi hayvanlarda kıvrılmış boynuz" DS 1070

çelek 1. (Isparta, Burdur, Denizli, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Sakarya, Sinop, Samsun, Amasya, Ankara, Muğla, Edirne, Kırklareli, Tokat, Rusçuk -Bulgaristan), **çelik** (İstanbul) "Bir boynuzu kırık hayvan: *Çelek boynuzlu keçi.*", **2.** (Isparta, Burdur, Antalya, Muğla, Kırklareli) "Eğri boynuzlu hayvan" DS 1119

dikmen sakar (Çanakkale) "Boynuzları dik ve arkaya kıvrık olan keçi" DS 1489

dobak keçi (Çorum, Amasya) "Boynuzsuz keçi" DS 1533

döle²³ (Artvin) "Boynuzu çıkması gerektiği halde çıkmamış olan hayvan: *Döle keçi.*" DS 1576, **dole** (Artvin) "Boynuzsuz koç" DS 1546

gabış (Isparta; Burdur, Niğde, Konya, İçel, Antalya), **gabeş** (Denizli) "Boynuzsuz keçi" DS 1885

godel (Artvin) "Boynuzsuz keçi, öküz ya da koç" DS 2092

gömbek (Sivas) "Boynuzsuz öküz ya da keçi" DS 2147

kafkara (Kıbrıs) "Boynuzsuz keçi ya da kuzu" DS 2593

kahah (Tokat) "Boynuzsuz keçi: *Kahah keçiyi kurt yemiş.*" DS 2598

kelim (Sivas, Ankara, Kayseri), **kelik** (Trabzon, Gümüşane, Artvin, Kars), **kelin** (Eskişehir, Kars) "Eğri boynuzlu koç, keçi" DS 2734

kolik (Kars) "Boynuzsuz keçi, koyun ve sığır" DS 4566, **kölük 1.** (Çorum, Giresun, Rize, Artvin, Gaziantep, Maraş, Yozgat, Sivas, Kırşehir, Kayseri, Tokat), **kol** (Van),

²³ Gürcüce დოღოს *dola* "hornlos (Vieh)" (Tschenkéli 1960-74: 318).

kolik (Gümüşane, Rize, Artvin, Kars, Elazığ, Malatya, Tunceli, Sivas), **kollik** (Tunceli), **kolo** (Van), **kolük** (Sivas), **kulya** (Trabzon), **kulik** (Trabzon), **kuliye** (Gümüşane), **külük** (Sivas, Ankara) "Boynuzlu olması gerektiği halde, boynuzsuz ya da kısa ve kırık boynuzlu olan hayvan: *Kölük keçi.*", **2.** (Ankara) "Hayvan", **3.** (Amasya, Tokat) "Kuyruklu koyun", **4.** "Yaşlı kısrak" (Kütahya), **5.** "Eşek" (Düzce, Artvin, Tokat, Kayseri), **koluk** (Malatya), **külük** (Bolu, Çorum, Ankara), **6.** (Amasya) "Dişi eşek", **7.** (Çorum, Maraş, Kayseri) "Beygir, katır vb. yük hayvanları" DS 2955, **kölük koyun** (Amasya) "Boynuzsuz, iri kuyruklu koyun, karaman koyunu" DS 2956, **külük** (Giresun) "Boynuzlu keçi" DS 3033

kut (İstanbul) "Boynuzu olmayan keçi" DS 3018

şabak (Isparta) "Boynuzsuz keçi, koyun" DS 3734

şelek 1. (Isparta, Konya, İçel, Antalya) "Boynuzunun birisi kırık hayvan", **2.** (Konya) "Bir kulaklı keçi" DS 3760

tabıç (Kütahya) "Boynuzsuz keçi" DS 3799

tekiş (Konya) "Boynuzsuz keçi" DS 3867

Kaynaklar

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 6 Cilt, Birleştirilmiş Tıpkıbasım, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2009.

Tschenkéli, Kita, *Georgisch-Deutsches Wörterbuch*. Nach dem Tode des Verfassers fortgeführt von Yolanda Marchev, unter Mitwirkung von Lea Flury, Ruth Neukomm and Victor Nosadzé. 1. Auflage 1974, 2. Unveränderte Auflage 2007. Amirani Verlag, Zürich 1960-74.

Orbeliani, Sulxan-Saba, *Leksikoni Kartuli, Sakartvelos Mecnierebata* Akademia, Avtograpiuli Nusxebis Mixedvit Moamzade, Gamoqvleva da Ganmartebata Leksikis Saziebeli Daurto Ilia Abulazem, Tbilisi 1991.

Dankoff, Robert, *Armenian Loanwords in Turkish*, Harrassowitz Verlag - Wiesbaden 1995.

Eren, Hasan, "Sırça köşkte... (Başlangıç)", *Türk Dili*. LVI, 1988, s. 188-207, "Sırça köşkte... I", *Türk Dili*. S. 457-458, 1990/I: 1-78, "Sırça köşkte... II", *Türk Dili*. S. 489, 1992/II: 161-213, "Sırça köşkte... III", *Türk Dili*. S. 499, 1993/II: 1-82.

Emiroğlu, Kudret, *Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü*, Ankara 1989.

Öztürk, Özhan, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, 2 Cilt, Heyamola Yayınları, İstanbul 2005.

Asan, Ömer, *Pontos Kültürü*, Belge Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000.

Papadopulos, Anthimou A., *Istorikon Lexikon tēs Pontikēs Dialektou*, 2 Tom., Athēna 1958-61.

Žangize, Venera, "Kartuli Substratuli Leksiķa Artvin-Šavšat-Aršanuž-Arttaanis Turkul Meṡqvelebaši", *Ay mosavluri Pilologia*, № 5, 1983: 81-87.